

Hulpeloos of hopeloos?

Als economen de leiding over de Sovjetunie zouden hebben, dan wisten ze het wel. Ze staan te popelen om zo snel mogelijk een waslijst met hervormingen door te voeren. Van een vrije prijsvorming tot een degelijk belastingstelsel; van grootscheepse privatisering tot het convertibel maken van de roebel; van een drastische vermindering van het overheidsstekort tot de omschakeling van militaire naar civiele productie. De plannen van de Sovjeteconomen, westerse economen en van instellingen als IMF en OESO volgen elkaar in hoog tempo op, maar verschillen slechts weinig van elkaar. Alle gaan uit van een snelle ommezwaai van een centraal geleide economie naar een markteconomie. Privatisering heeft immers weinig zin als de prijzen niet aan de markt worden overgelaten; en het convertibel maken van de roebel werkt niet als de overheid haar tekorten monetair blijft financieren.

De ervaringen met de tot nu toe doorgevoerde voorzichtige, geleidelijke, economische hervormingen wijzen dat ook uit. Centrale planning kan alleen werken als het een sluitend systeem is van productiebeslissingen en goederenstromen. Toen bedrijven eind jaren tachtig meer vrijheid kregen om zelf te produceren en te investeren, zonder dat het prijzenstelsel werd aangepast, vielen er gaten in het systeem die leidden tot tekorten aan grondstoffen en halfabrikaten. Producten en investeringsprojecten konden hierdoor niet worden voltooid waardoor de tekorten zich verder door de economie voortplantten en er ook steeds grotere tekorten aan consumentengoederen ontstonden. Een beperkte stap naar een vrije markteconomie houdt dus het gevaar in dat het slechtste van twee werelden wordt gecombineerd. Door op deze weg door te gaan (zoals nu lijkt te gebeuren) dreigt de economische situatie alleen maar verder te verslechteren, hetgeen de weerstand bij de bevolking tegen de hervormingen vergroot.

Toch vormen ook de radicale hervormingsplannen niet veel meer dan een theoretische exercitie die in de Sovjetunie in de praktijk niet uitvoerbaar is. Het optimisme daarover van de plannenmakers en van westerse regeringsleiders is te groot. Politieke en institutionele weerstanden en onderlinge verdeeldheid van de bevolking vormen een nog onneembare hindernis. De communistische partij houdt zoveel mogelijk vast aan het systeem van centrale planning. Weliswaar hebben de communisten veel macht verloren aan de republieken, maar hun greep op fabrieken en landbouwbedrijven via plaatselijke partij-afdelingen is nog groot. Meer hervormingsgezinden weten hiertegenover nog nauwelijks alternatieven te plaatsen. De Russische president Jeltsin tracht nu de invloed van de communistische partij in de bedrijven te beperken, maar hij noch andere voorstanders van vernieuwing weten alternatieve politieke partijen van de grond te krijgen, die een tegenwicht kunnen vormen tegen de invloed van de communistische partij.

Ook het onafhankelijkheidsstreven van de meeste Sovjetrepublieken maakt het economische-hervor-

mingsproces complexer. Weliswaar zijn de meeste republieken hervormingsgezinder dan het centrale gezag in Moskou, maar het streven naar autonomie heeft ook een remmende werking op het hervormingsproces. Het uit elkaar vallen van de Unie leidt tot veel onduidelijkheid over de zeggenschap over bedrijven, grondstoffen (en kernwapens) op het grondgebied van de republieken. Tevens leidt het tot conflicten over wie er belasting mag heffen en neigen de republieken er toe een eigen munt te gaan uitgeven en een eigen, protectionistische, handelspolitiek te gaan voeren. De onderlinge economische afhankelijkheid is echter zo groot dat protectionisme al snel tot nog ernstiger tekorten zal leiden. Een vrije prijsvorming zal voor de meeste republieken bovendien erg ongunstig uitpakken, omdat hun productiecapaciteit in belangrijke mate is afgestemd op kunstmatig goedkoop gehouden leveranties van grondstoffen uit met name de Russische republiek.

In zo'n situatie waarin de belemmeringen voor economische hervormingen (nog) zo groot zijn, heeft het – zoals ook de G7 onlangs in Londen besloot – weinig zin de Sovjetunie financiële hulp te bieden. Zolang het systeem niet is ingesteld op efficiënt gebruik van kapitaalgoederen helpt geld voor nieuwe investeringen niet. In de afgelopen jaren is ondanks een hoge investeringsquote de arbeidsproductiviteit slechts gedaald. Ook hulp om het tekort aan consumptiegoederen te verminderen heeft weinig effect. Deze hulp zou vooral in het voordeel van de huidige, merendeels conservatieve, machthebbers uitpakken, die hierdoor de noodzaak voor echte economische hervormingen zien verminderen, en minder reden zien om de eigen grondstoffenvoorraad, goud, en landbouwpotentieel efficiënter te exploiteren. Het is dan ook niet te verwachten dat economische hulp de economische en politieke instabiliteit in de Sovjetunie kan verminderen. Zolang de voedingsbodem voor radicale hervormingen ontbreekt kunnen economen niet veel anders doen dan adviseren om cruciale delen van de economie, zoals de voedselproductie, de transportsector en de energieproductie, weer op gang te brengen. Hieraan kan ook een bijdrage worden geleverd door de grenzen open te stellen voor producten uit de Sovjetunie. De VS zullen de Sovjetunie deze week naar verwachting de status van 'most favoured nation' toekennen, maar ook de EG zou hier een bijdrage kunnen leveren. Voorts is het wellicht beter om de aandacht minder op het centrale gezag en meer op de hervormingsgezinde republieken te richten, waar de macht waarschijnlijk toch komt te liggen. De hervormingen komen hierdoor wellicht sneller op gang dan wanneer de conservatieve Sovjetregering moet worden overtuigd. Maar deze ondersteuning zal slechts langzaam – en dan nog slechts in het gunstigste geval – kunnen bereiken wat eigenlijk nu in één klap moet gebeuren.

D.E. Ernste